

управління навчальним процесом в професійно-технічній освіті, змісту і технологічних особливостей професійно-теоретичних та професійно-практичних предметів, всього навчально-виховного процесу, розробку критеріїв здоров'язберігаючої діяльності професійно-технічних навчальних закладів, формування здорового способу життя і ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асташова Н.А. Концептуальные основы педагогической аксиологии // Педагогика. – 2002. – №8. – С.8-13.
2. Горювая В.И. Конструктивная педагогическая аксиология // Педагогика. – 2007. – №4. – С.14-21.
3. Коберник І.О. Особистісні цінності як основа становлення і розвитку індивіда // Наука і сучасність: Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2000. – Вип.1. – Ч.2. – С.3-9.
4. Кудикіна Н. Бінарна модель формування готовності майбутніх кваліфікованих робітників до виробничої діяльності // Освітня об'єктив: реалії та перспективи: Зб. наук. праць. – К.: ІІТО, 2007. – №3 (3). – С.8-10.
5. Якуба Е.А. Право и нравственность как регуляторы общественных отношений при социализме. – Харьков: Изд-во Харьковского ун-та, 1970. – 208 с.

УДК 371:316.454.52

В.В. Засименко

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ 5–8 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МОВНОГО ЕТИКЕТУ

У статті висвітлюються психологічні передумови, що сприятимуть успішному вихованню культури спілкування в учнів 5–8 класів засобами мовного етикету.

The article is devoted to the determination of the psychological preconditions that positively influence on the upbringing of the communicative culture of the pupils of the 5–8 forms by means of speech etiquette.

Останнім часом помітно зростає інтерес до культури спілкування підлітків як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Через це важливим завданням сьогодення є оновлення змісту, організаційних форм та методів виховання учнів підліткового віку в умовах інтеграції України у світове співтовариство. Все це вимагає переосмислення підходу до розв'язання проблеми культури спілкування молоді. Актуальним у цьому напрямі є залучення підлітків до оволодіння загальнолюдськими цінностями, духовною та матеріальною культурою з метою вдосконалення виховних аспектів спілкування для формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості. Ці положення викладені в концепції загальної середньої освіти [3], концепції національного виховання [4], Національній доктрині розвитку освіти [6].

Питання культури спілкування знайшли відображення в численних психолого-педагогічних дослідженнях, автори яких наголошують на винятковій важливості її під час виховання учнів підліткового віку. До різних аспектів цієї проблеми зверталися вчені Г.Абрамова, В.Мухіна, Р.Немов, М.Заброцький, О.Бодальов, М.Боришевський, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Б.Ломов, В.Мясищев, одним з яких є виховання комунікативної культури в учнів середньої школи. Однак залишається на периферії педагогічних досліджень проблема психологічної підготовки підлітків до спілкування.

Мета нашої статті – визначити психолого-педагогічні передумови виховання в учнів 5-8 класів культури спілкування засобами мовного етикету української та англійської мов.

Успіх у вихованні культури спілкування школярів засобами мовного етикету залежить переважно від створення й реалізації відповідних психолого-педагогічних умов, з урахуванням того, що вони вивчають дві, а то й три мови.

Перш ніж визначити ці умови, звернемо увагу на те, що підлітковий вік (у нашому дослідженні учні 9-13 років) – це складний етап розвитку особистості школяра. З одного боку, учні ще не втратили властивості психічного розвитку, притаманні молодшим школярам, з іншого – вони вступають у нову дорослу смугу життя і їхня поведінка спрямована на форми взаємин та поводження з оточуючими людьми. Найважливішими психічними новоутвореннями зазначеного періоду є почуття дорослості, відкриття власного “Я”, орієнтація на подальше визначення професійної діяльності. Ці новоутворення мають неабиякий вплив на всі сфери життєдіяльності школярів. Тож дуже важливо використати виховний вплив етикету для того, щоб відповідно спрямувати їхню поведінку.

Підлітковий вік супроводжується такими реальними життєвими проблемами, як питання дорослості, що пов’язане з акселерацією фізичного і статевого дозрівання; інтенсивне спілкування з однолітками; рання самотійність через надмірну зайнятість батьків; проблеми самоствердження, самовираження, власної культури поведінки; проблема невідповідності між реальністю та ідеалом; становлення якісних новоутворень внаслідок перебудови організму; освоєння нових способів соціальної взаємодії та ін. У цьому віці розвивається прагнення до самоосвіти, часто не пов’язане з навчанням у школі, чіткішою стає орієнтація на майбутнє. Саме в цей час підлітки усвідомлюють власну своєрідність, що виявляється в домінуючій потребі бути не схожим на інших. В учнів цього віку мова стає формою існування самосвідомості їхньої особистості. Збагачується словниковий запас школярів, спостерігається істотне збільшення різних типів та видів речень. На думку М.Заброцького, “внаслідок підвищення загального рівня розумового розвитку вдосконалюється мовлення підлітків, наближаючись до літературної мови, формується здатність адекватно виражати абстрактні думки” [2: 83]. Підлітковий вік – це період довготривалого переходу від дитинства до дорослості, в цей час відбувається становлення власного “Я” у різних його проявах. Зважаючи на ці особливості, психологи вважають, що й виховання культури спілкування засобами мовного етикету, враховуючи загальнолюдські духовні та моральні цінності, культурну спадщину різних народів саме в цей час буде найефективнішим [1; 2; 5]. Г.Абрамова, В.Мухіна, Р.Немов, М.Заброцький виділяють такі характерні риси підліткового віку, як активність, високі моральні прагнення, пристрасть до спілкування, прагнення до читання, устремління до нового. Правила поведінки та культура спілкування, започатковані в етикеті, покликані спрямовувати їх пориви в потрібному напрямі.

Сучасні підлітки – це особистості з достатнім багажем знань, відповідним рівнем розумового розвитку, вони вже у змозі самотійно концентрувати увагу, розвивати пам’ять, мислення, увагу, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси. Для підліткового віку характерними рисами є схильність до експериментів, жага до самотійного та оригінального мислення, підвищена інтелектуальна активність, яскраво виражене прагнення проникати у сутність речей, прояв вибірковості та самотійності у навчанні [1; 2; 7]. Тому навчально-виховний процес у 5-8 класах має будуватися з урахуванням зазначених змін, що відбуваються в психіці підлітків.

Зважаючи на ці характеристики, визначимо передумови виховання культури спілкування підлітків 5-8 класів: соціальна активність учнів, спрямована на засвоєння кращих людських цінностей, наявність адекватної самооцінки, потреба у спілкуванні з однолітками та дорослими на рівних правах, орієнтація на вибір майбутньої професії, усунення суперечностей у взаємодії з дорослими та однолітками.

Розглянемо детальніше психологічні особливості учнів цього віку з метою обґрунтування педагогічних умов виховання культури спілкування засобами мовного етикету під час виховного процесу у загальноосвітніх закладах. Пріоритетне місце у субкультурі підліткового суспільства належить прагненню до самоствердження серед

однолітків та дорослих. Намагання посісти гідне місце серед них і керує поведінкою підлітка. Г.Абрамова відзначає, що “загальнолюдські цінності добра, справедливості, паритетності, краси, розуму сприймаються конкретно і застосовуються у стосунках з однолітками та дорослими, у взаєминах із самим собою, щоб пізніше стати узагальненими гуманістичними цінностями” [1: 520].

Важливе місце в системі цінностей школярів підліткового віку займає спілкування з однолітками, яке дедалі частіше виходить за рамки шкільного життя та навчальної діяльності. Учні спілкуються поза навчально-виховним процесом, охоплюючи нові інтереси та уподобання, стосунки, виокремлюючись у самостійну та вкрай важливу для підлітків сферу життєдіяльності. Значно змінюються й мотиви спілкування з товаришами, на чому наголошує М.Заброцький: “Якщо в 5-6 класах основним стає прагнення набути певного статусу в колективі, то вже у 7-8 класах йдеться про потребу підлітка в автономії та визнанні власної цінності в очах однолітків” [2: 77]. Для підлітків характерними стають такі якості особистості: повага, товариськість, сміливість, вміння володіти собою, взаєморозуміння. “Атмосфера таких стосунків базується на “кодексі товариства”, який включає в себе повагу до власної гідності іншої людини, рівність, вірність, чесність, порядність, готовність прийти на допомогу. Особливо в підліткових групах засуджуються егоїстичність, жадібність, порушення дотримання слова, зрада товаришу, прагнення командувати, небажання рахуватися з думками товаришів” [7: 259].

Спираючись на окреслені вище психологічні особливості, вважаємо, що в підлітковому віці навчальний процес привертає увагу школярів не лише своїм змістом, а швидше необмеженими можливостями спілкування з однолітками.

Суттєво впливають на виховання культури спілкування підлітків якісно нові стосунки з дорослими. Вони “намагаються зайняти місце дорослого в системі реальних стосунків між людьми, тому для нього і мужність, і сміливість, і одяг важливі передусім у зв’язку з цією соціальною позицією” [2: 75]. Те, як дорослі будуть підтримувати школярів у комунікативних актах, визначить пріоритетність їхньої поведінки під час спілкування. Підліток у цьому віці претендує на нові права, через це нові форми взаємин поступово витісняють старі. Тому “для дорослих дуже важливо знайти форми налагодження та підтримання цих контактів. Підліток відчуває потребу поділитися своїми переживаннями, розповісти про події власного життя, але йому самому важко розпочати настільки близьке спілкування” [5: 362]. Якщо не врахувати ці особливості, створюються сприятливі умови для конфліктів з учнями цього віку, що призводить до внутрішньої дисгармонії особистості дітей і так позбавляє їх стійких орієнтирів у світі загальнолюдських цінностей.

Отже, характер спілкування з дорослими істотно впливає на самооцінку учнів підліткового віку. За умов такого довірливого й відкритого спілкування формується стійка самооцінка школярів.

Іншою передумовою, що впливає на виховання культури спілкування підлітків, є розвиток мовлення. З одного боку, воно розвивається за рахунок розширення словникового багатства рідної мови, а з іншого – за рахунок засвоєння розмаїття значень, які здатен умістити словник рідної та іноземної мов. Підліток уже розуміє, що мова відображає навколишню дійсність й одночасно фіксує певний погляд на світ речей, що його оточують. Чутливість до рідної мови розвиває у школярів здатність відчувати рух культурно-історичних процесів інших мов. У цей період підлітки активно цікавляться питаннями, присвяченими культурологічним особливостям рідної та іноземних мов. Так, занурюючись у мовний простір, у якому накопичені зразки українського та англійського етикету, школярі мають навчитися культури спілкування, використовувати певні етикетні конструкції в контексті мовної культури та реалій сьогодення [5].

Важливим для нас також є вдосконалення знань мови як засобу комунікації і мовлення як її процесу. Мовлення учнів розвивається “і як засіб спілкування з іншими людьми, і як спосіб набуття знань, і як інструмент творення та засіб вираження емоційних станів та вольової регуляції поведінки, і як об’єкт вивчення” [2: 82-83]. У цей період

підсилюється інтерес до оволодіння нормами етикету та засобами виразності мовлення, оскільки значна частина підлітків убачають у цьому свою інтелектуальну силу. Тому на школярів не можуть не впливати особливості українського та англійського мовного етикету. Бажання опанувати кращими зразками етикетних форм – важливий крок на шляху виховання культури спілкування учнів.

Підлітковий вік – це той період у житті людини, коли найбільш яскраво виявляється потяг до нових відкриттів та пригод. У ці роки в школярів перехід від реального до уявного дуже легкий. Психологічний стан підлітків характеризується передчуттям та очікуванням чогось значного і тут важливу роль відіграють такі культурно-етичні твори мистецтва, які несуть у собі емоційний заряд, впливають на моральну сферу особистості. У підлітка в цей час з'являються елементи нестандартного мислення, широкі асоціації, особлива енергія думки. Саме в підлітковому віці досить природно співіснують понятійний та художній типи мислення, на основі яких і формуються певні нахили й здібності. Через це важливо систематично залучати школярів до засвоєння етикетних норм рідної та іноземної мов. Завдяки цьому можна сприяти осягненню ними загальнолюдських цінностей культури спілкування, що виявляється в мовному етикеті.

У підлітковому віці спостерігається бурхливий ріст та перебудова організму, внаслідок чого учні стають “надміру збудливі, їхня поведінка нестійка, імпульсивна, дії часто некеровані, безконтрольні, неадекватні стимулам” [2: 72]. Ці зміни певною мірою впливають на сприйняття школярами свого власного “Я”, що призводить до розвитку самооцінки як компонента структури самосвідомості особистості. Об'єктами самооцінки школярів виступають їхня зовнішність, розумові та фізичні здібності, моральні характеристики тощо. А тому важливо враховувати ці чинники під час виховання культури спілкування учнів. Одним із основних параметрів самооцінки є її адекватність. Тому наявність такої самооцінки позитивно впливає на процес виховання комунікативної культури підлітків, оскільки за таких умов вони можуть правильно сприймати впливи вчителів, батьків, однолітків, які прагнуть допомогти у виборі позитивного стилю спілкування. Отже, “самооцінка в цьому віці набуває не меншого значення, ніж оцінка дорослих, перетворюючись у надзвичайно важливий мотив поведінки” [2: 85] та може вважатися однією з передумов успішного виховання культури спілкування школярів.

Важливим чинником, що має суттєвий вплив на процес виховання культури спілкування підлітків, є взаємодія з дорослими, яка характеризується тим, що педагоги й батьки часто не помічають емпатії до них з боку школярів. Дорослі самі готові висловити свої переживання стосовно учнів підліткового віку, проте значно рідше можуть прийняти таку позицію школярів до себе. Припускаємо, що таке ставлення може відбуватися через недостатні вміння педагогів та батьків спілкуватися з підлітками на принципах паритету. У підлітків існує гостра потреба спілкуватися з дорослими на психологічно рівних засадах, однак інколи в них немає такої можливості. Тому врахування цієї особливості є важливою передумовою успішності виховання культури спілкування.

Підліток в силу своїх вікових особливостей (орієнтація на однолітків, конформізм тощо) під час комунікації здатний змінювати свій стиль спілкування залежно від ситуації та співбесідників. З одного боку, таке прийняття словникового складу співрозмовника та його стилю спілкування несе в собі можливості пізнання всього розмаїття мови, а з іншого боку, цей феномен мовної поведінки учня слід розглядати як вікову мовну залежність. Для школярів підліткового віку важливим є авторитет культурного носія мови рідної чи іноземної, зокрема це місце має займати вчитель, який зобов'язаний бути зразком у культурному спілкуванні з учнями.

Підлітки надають виняткового значення своєму одягу, зовнішньому вигляду, стилю поведінки, естетичним смакам, проте їхні бажання бути схожими на всіх інших поширюється і на сферу почуттів, думок, поглядів, манеру спілкування. Нові форми спілкування між учнями підліткового віку базуються на спільній діяльності, що їх об'єднує, спільних інтересах і тим самим визначають взаємну зацікавленість школярів один в одному. Інтерес,

що виникає до стану, почуттів, думок та переживань однолітка, змушує підлітка щільніше придивлятися до своєї особистості, своїх учинків, проаналізувати власну поведінку, стиль спілкування тощо. Таким чином, уважаємо, що спілкування значною мірою впливає на рівень самооцінки дитини, що формується в процесі порівняння себе з однолітками.

Зауважимо, що виховний вплив українського та англійського мовного етикету на культуру спілкування підлітків пояснюється тим, що крізь призму довірливого спілкування реалізуються зв'язок власного "Я" та навколишнього світу; під час комунікації дитина засвоює ціннісний світ загальнолюдської культури і привласнює його до особистісної людської сутності; спілкування позитивно впливає на розвиток самопізнання особистості та становлення образу власного "Я".

Таким чином, спілкування в цьому віці є найважливішою умовою самовиховання, якій учні надають великого значення. Для максимально успішної реалізації виховних можливостей культури спілкування необхідною є взаємодія учнів підліткового віку з дорослими та однолітками в різних ситуаціях життєдіяльності. На нашу думку, доцільно організувати спілкування однолітків у групах так, щоб дорослі мали можливість спостерігати за ними та педагогічно правильно скеровувати їхню поведінку під час комунікації, підсилюючи виховний вплив культури спілкування на школярів.

Від якості культури спілкування значною мірою залежать успіхи підлітків у навчально-виховній діяльності, їхній моральний та фізичний стан, ставлення до навколишнього світу, до себе, швидкість та якість морального й духовного розвитку. Виокремлюючи позитивні якості спілкування, педагог має можливість допомогти учням розвинути їх світогляд, вплинути на культуру людського співжиття, набути впевненості у своїх силах, виховати толерантне, доброзичливе ставлення до оточуючих людей. Але, на жаль, в сучасних школах, як показує аналіз власного досвіду, учням бракує достатнього рівня розвитку культури спілкування. Подалати таку ситуацію можна шляхом виховання у них культури спілкування, зокрема крізь призму англійського та українського мовного етикету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический проект: Альма Матер, 2006. – 702 с.
2. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 112 с.
3. Концепція загальної середньої освіти: Інформаційний збірник Мін-ва освіти і науки України. – К.: Педагогічна преса, 2002. – 22 с.
4. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – №6. – С. 18.
5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. – 6-е изд., стереотип. – М.: Академия, 2000. – 456 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти // Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ ст. / Авт. кол.: В.Литвин, В.Андрущенко, А.Гуржій та ін. – К.: Навчальна книга, 2004. – Кн.3. – С.270-284.
7. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Владос, 2001. – Кн. 2: Психология образования. – 608 с.

УДК 371.134

О.Б. Коломієць

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування культуротворчого потенціалу майбутнього фахівця в процесі навчально-пізнавальної діяльності у сучасному вищому навчальному закладі.